

TRABALLO FIN DE ESTUDOS (INTERPRETACIÓN/CANTO)

CONSERVATORIO SUPERIOR DE MÚSICA DE A CORUÑA

TÍTULO SUPERIOR DE MÚSICA (ENSINANZAS REGULADAS DECRETO 163/2015, DO 29 DE OUTUBRO)

(En base aos posibles escenarios que puideran darse debidos á situación actual e á evolución da pandemia do COVID 19, preséntanse tres posibilidades para afrontar esta disciplina: Presencial, Semipresencial e Non presencial, indicándose na programación nos apartados aos que lle afecta).

1. IDENTIFICACIÓN E CONTEXTUALIZACIÓN											
DISCIPLINA: TRABALLO FIN DE ESTUDOS											
ESPECIALIDADE	Interpretación				ITINERARIO			CANTO			
CARÁCTER	Obrigatoria				TIPO DE CLASE			TITORÍA INDIVIDUAL			
DEPARTAMENTO	CANTO				XEFE DE DPTO.			Mª Teresa Bárbara Criado			
CURSOS	1º curso	2º curso	3º curso	4º curso	COORDINADOR/A DA DISCIPLINA			Mª Teresa Bárbara Criado			
CUADRIMESTRES	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Horas de clase semanais:		
ECTS/CUAD.								10	Curso académico:		
	NOME E APELIDOS				EMAIL/TEL/WEB			TITORÍAS			
DOCENTES:	Mª Teresa Bárbara Criado				maitetxubarbara@edu.xunta.es			Martes, de 10:00 a 11:00 (Cuad. II) Xoves, de 16:00 a 17:00 Cuad. I e II Xoves, de 18:00 a 19:00 (Cuad. I) Xoves, de 17:00 a 18:00 (Cuad. II) Xoves, de 20:30 a 21:30 (Cuad. I)			

2. DESCRIPTOR E COMPETENCIAS	
DESCRIPTOR:	Interpretación dun concerto público con elaboración e defensa dun traballo académico que poderá versar sobre diversos aspectos do repertorio elixido, do seu instrumento ou calquera outra temática relacionada coa especialidade e itinerario.
COÑECEMENTOS/REQUISITOS PREVIOS	Son coñecementos previos todos os abordados ao longo de todos os estudos conducentes á titulación na especialidade e itinerario correspondente. Requírese estar matriculado nos créditos da disciplina do traballo fin de estudos, así como o cumprimento dos prazos e normas establecidas no protocolo correspondente, aprobado polo centro. A presentación pública do TFE estará condicionada á superación de todas as disciplinas que integran o plan de estudos da súa especialidade.
COMPETENCIAS TRANSVERSAIS:	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T8, T14, T15, T16
COMPETENCIAS XERAIS:	X2, X3, X5, X6, X7, X8, X10, X13, X21, X25
COMPETENCIAS ESPECÍFICAS:	E11, E12, E13, E14, E15, E16, E18, E110
*Ver a listaxe e descrición de competencias no Decreto 163/2015, do 29 de outubro	

3. OBXECTIVOS	
Non se considera necesario realizar distincións nos obxectivos, segundo aos diferentes tipo de ensinanzas que se puideran abarcar (Presencial, Mixta, e Non presencial) debido á verxatilidade e adaptabilidade dos obxectivos, que deberán ser abarcados na súa totalidade independentemente do tipo das diferentes modalidades.	
DESCRICIÓN	COMPETENCIAS RELACIONADAS
-Elaborar e defender un traballo académico que integre, sintetice e aplique os coñecementos teóricos adquiridos ao longo dos cursos e saber buscar e seleccionar información valorando o xeito crítico.	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T8, T14, T15, T16, X5, X7, X8, X10, X13, X25 E12, E16, E110
-Interpretar un concerto público onde se reflectan todos os coñecementos prácticos e artísticos adquiridos o longo das disciplinas cursadas.	T1, T2, T3, T5, T6, T15, T16, X2, X3, X5, X6, X7, X8, X13, X21, E11, E12, E13, E14, E15,

4. CONTIDOS

Dado que non é posible plasmar todos os posibles escenarios que en tempo e forma se puideran presentar durante o curso académico, cada situación e caso individual analizarase de forma concreta, adaptándose ao contexto e realidade de cada alumno, buscando o xeito mais doado para as circunstancias individuais do alumnado, dependendo asemade dos medios do que dispón. Así pois, abarcarase todos os contidos da disciplina pero adaptando o medio en como levalos a cabo, mediante as aplicacións dispoñibles na aula virtual, contacto telefónico, envío de traballos, vídeos...

TEMAS	DESCRITOR DE SUBTEMAS	SESIÓNS
<p>Exercicio escrito (Traballo académico e defensa do mesmo).</p> <p>O contido do mesmo poderá referirse a:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aspectos didácticos da ensinanza do canto. - Aspectos anatómicos e/ou específicos do aparello fonador e as súas implicacións no canto. - Evolución estilística do repertorio. - Evolución da técnica vocal, e/ou aportacións de pedagogos destacados. - Análise dalgunha obra/s ou autor/es. - Aspectos lingüístico musicais - Implicacións escénicas do repertorio vocal. 	<p>O traballo poderá versar sobre diversos aspectos do repertorio elixido, do seu instrumento, ou calquera temática relacionada coa especialidade, tanto en aspectos históricos, estilísticos como didácticos, e aprobada polo Departamento.</p> <p>Deberá ter unha extensión mínima de 20 páxinas, tamaño DIN A4, letra Arial tamaño 12, a dobre espazo, sen contar coas referencias bibliográficas e os títulos. Cun número mínimo de 5.500 palabras, segundo o establecido pola comisión de coordinación pedagóxica do centro.</p> <p>Deberá estar debidamente presentado, cunha correcta encadernación, que permita a súa posterior garda na biblioteca do centro.</p> <p>Dito traballo deberá conter un resumo da mesma en galego, castelá e nun idioma estranxeiro, de entre 150 e 300 palabras.</p> <p>No caso de precisar unha modificación en relación ao tema elixido e/ou aos seus apartados, deberá dirixirse solicitude ao departamento cun prazo mínimo de dous meses antes da data previsible de realización. O departamento disporá de cinco días hábiles para resolver, comunicar ao alumno a súa decisión, e trasladar á xefatura de estudos a modificación, de ser o caso.</p> <p>O alumno/a disporá dun máximo de 20 minutos para a defensa do seu traballo académico, a continuación o tribunal abrirá un proceso de debate ou poderá formular rolda de preguntas, cun máximo de 10 minutos para dita parte.</p>	*
<p>Interpretación (Concerto público)</p>	<p>Terá unha duración de entre 45 e 70 minutos, coa posibilidade dun descanso opcional que non computará no tempo e que non debe exceder de 15 minutos. A proposta do programa de dito concerto terá que ser aprobada polo departamento e será entregada na forma e prazos establecidos no protocolo aprobado polo centro.</p> <p>No caso de que se producise algunha modificación sobre o programa a interpretar deberá ser notificado mediante instancia dirixida ao departamento para a súa supervisión e aprobación, cun mínimo de 30 días hábiles sobre a data prevista para a presentación do mesmo. O departamento disporá de cinco días hábiles para resolver ao respecto sobre dita posible modificación, facer a comunicación ao alumno/a, e trasladar a modificación á xefatura de estudos, de ser o caso.</p> <p>O programa do concerto deberá estar integrado por obras dun mínimo de tres estilos diferentes, escollidos de entre os seguintes: Oratorio ou cantata, Ópera, Zarzuela, Lied ou canción estranxeira, Canción española, e Aria de concerto.</p> <p>Asemade, deberá ser interpretado nun mínimo de tres linguas, das cales dúas deberán ser idiomas estranxeiros.</p> <p>A interpretación das obras realizarase co acompañamento de piano, e poderán incluírse obras dentro do programa de carácter camerístico coa participación doutros instrumentos acompañantes, sempre que non superen un terzo da duración da totalidade do concerto. Neste caso, poderase distribuír o concerto en tres partes, sempre e cando a duración total de ambos descansos non supere os 15 minutos.</p> <p>As obras deberán ser interpretadas de memoria, coa excepción do xénero de oratorio ou cantata.</p> <p>O programa de man deberá ser presentado con notas ao mesmo, seguindo o protocolo establecido a tal fin, e que está a disposición do alumnado na páxina web e taboleiro do centro.</p> <p>Cada membro do tribunal poderá dispor de copias de partituras do programa do concerto, que serán facilitadas polo alumno/a con suficiente antelación ao xefe/a do departamento, en papel, ou soporte dixital.</p>	*
<p>No caso de imposibilidade de presencialidade debidamente xustificada, por mor de causas derivadas da situación sanitaria provocada polo COVID 19, o Traballo poderá presentarse de xeito telemático, ou mediante os medios do que dispoña o alumno/a. A duración será de 20 minutos pasando a unha rolda de preguntas que non poderá exceder dos 10 minutos de duración.</p> <p>No caso de imposibilidade de facer un concerto público presencial, por mor de causas xustificadas derivadas da situación sanitaria provocada polo COVID 19, o Concerto poderá presentarse a través de medios telemáticos en directo, ou ben por medio do envío dunha gravación en vídeo do mesmo que terá lugar na data e hora prevista, e para o cal facilitarase ao alumno/a unha palabra clave que deberá incluír ao comezo da gravación de dito vídeo. O alumno/a disporán dun máximo de 80 minutos para facelo, e 10 minutos mais para o envío correspondente ao presidente/a do tribunal.</p>		

De ser posible, a interpretación farásese con acompañamento instrumental, facendo uso para iso de gravacións existentes dispoñibles en diferentes webs, podendo servir tanto reducións pianísticas como bases orquestrais. Asemade, e de ser posible, poderíase empregar gravacións realizadas polo pianista asignado ao alumno/a.

* A distribución de sesións para cada apartado así como a totalidade das mesmas dependerá do número de titorías, así como da cantidade de alumnado.

5. PLANIFICACIÓN DOCENTE E METODOLOXÍA (PRESENCIAL)			
TIPO DE ACTIVIDADE E DESCRICIÓN	HORAS PRESENCIAIS	HORAS NON PRESENCIAIS	TOTAL HORAS
Proposta e elaboración dun traballo académico e a exposición e defensa do mesmo	5	70	75
Proposta e elaboración dun programa de concerto e ensaios de preparación para a presentación pública do mesmo	10	190	200
Titorías	20		20
Audicións públicas anteriores ao concerto final	3		3
Presentación pública do concerto	2		2
TOTAL HORAS:			300

5. PLANIFICACIÓN DOCENTE E METODOLOXÍA (SEMI PRESENCIAL)			
<p>A metodoloxía e planificación docente Semipresencial adaptárase de forma flexible e individualizada dependendo de cada unha das posibles situacións (confinamento de alumnado por enfermidade, por contacto directo con persoas contaxiadas, confinamento de alumnado e profesorado...), adecuando a cantidade de horas que non poidan darse de xeito presencial. Utilizaranse os medios telemáticos, plataformas educativas, Aula virtual do centro, videochamadas, e todos os medios que se consideren oportunos para garantir a atención do alumnado e a continuidade do proceso de ensinanza-aprendizaxe de xeito Semipresencial.</p> <p>Asemade, no caso de ausencia de profesorado por mor de necesidade de confinamento ao ter sido contacto dalgunha persoa con proba positiva no Covid, habilitarase o xeito de que o alumnado poida asistir ás clases desde a aula destinada a tal fin, nos termos e condicións que o centro teña a determinar.</p>			
TIPO DE ACTIVIDADE E DESCRICIÓN	HORAS PRESENCIAIS	HORAS NON PRESENCIAIS	TOTAL HORAS
Proposta e elaboración dun traballo académico e a exposición e defensa do mesmo	5	70	75
Proposta e elaboración dun programa de concerto e ensaios de preparación para a presentación pública do mesmo	8	192	200
Titorías	20		20
Audicións públicas anteriores ao concerto final	3		3
Presentación pública do concerto	2		2
TOTAL HORAS:			300

5. PLANIFICACIÓN DOCENTE E METODOLOXÍA (NON PRESENCIAL)			
<p>Utilizaranse os medios telemáticos, plataformas educativas, Aula virtual do centro, vídeo chamadas, e todos os medios que se consideren oportunos para garantir a atención do alumnado e a continuidade do proceso de ensinanza-aprendizaxe de xeito Non presencial.</p>			
TIPO DE ACTIVIDADE E DESCRICIÓN	HORAS PRESENCIAIS	HORAS NON PRESENCIAIS	TOTAL HORAS
Proposta e elaboración dun traballo académico e a exposición e defensa do mesmo		75	75
Proposta e elaboración dun programa de concerto e ensaios de preparación para a presentación pública do mesmo		200	200
Titorías		20	20
Audicións públicas anteriores ao concerto final		3	3

Presentación pública do concerto		2	2
TOTAL HORAS:			300

6. AVALIACIÓN (PRESENCIAL)

O número máximo de convocatorias para a superación do TFE é de dúas.

Cada unha das probas de cada convocatoria poderá realizarse no mesmo día ou en dous días correlativos segundo as necesidades do alumno/a.

Dentro de cada convocatoria, o alumno deberá superar as dúas probas (a do Concerto, e a da Presentación do traballo escrito e debate).

Respecto das datas de realización do TFE, tanto para a convocatoria ordinaria como para a extraordinaria, consultar o protocolo establecido a tal fin polo centro educativo. Asemade, consultar as condicións de presentación do traballo académico, e prazo, no recollido no protocolo a tal fin.

FERRAMENTAS DE AVALIACIÓN	CRITERIOS DE AVALIACIÓN	COMPETENCIAS AVALIADAS	PONDERACIÓN
Traballo académico	1)Aportar orixinalidade na elección do tema a desenvolver. 2)Organizar correctamente a información necesaria. 3)Levar a cabo unha presentación correcta e coherente da proposta realizada. 4)Presentar una redacción que deixe amosar a claridade de ideas aí como a organización da información utilizada, o coidado nos datos aportados. 5)Amosar coñecementos suficientes relacionados coa materia. 6)Empregar correctamente a lingua estranxeira. 7)Saber utilizar e aportar fluidez na presentación mediante a utilización das TIC 8)Presentar os datos bibliográficos e notas a pe de páxina que se precisen correctamente. 9)Demostrar control de comunicación e ordenación dos contidos e tempos empregados para as diferentes partes de que conste a exposición. 10)Amosar dominio dos contidos e fluidez verbal durante a rolda de preguntas e/ou posible debate.	Todas	20%
Interpretación pública dun concerto	1)Amosar orixinalidade e coherencia na elección do repertorio do programa, así como adecuación ás súas características vocais e interpretativas. 2)Demostrar dominio da técnica, cunha correcta emisión e control da voz na interpretación do repertorio. 3)Ser quen de cantar cunha correcta afinación, co preciso control do aire na interpretación do repertorio. 4)Amosar calidade e homoxeneidade da voz 5)Utilizar a pronunciación correcta do texto, a través dunha axeitada articulación, e amosar unha ampla comprensión dos textos das diferentes obras a interpretar. 6)Respectar ás convencións interpretativas de cada estilo, aplicando os coñecementos estilísticos e estéticos traballados ao longo dos seus estudos, amosando versatilidade da voz con control correcto do vibrato, proxección do son, e respectando os elementos de ornamentación. 7)Cantar con equilibrio nos fraseos e dominio nas dinámicas. 8)Cantar con control do tempo nas obras, así como realización de correctas variacións agónicas durante todas as interpretacións. 9)Amosar un equilibrio na dinámica en relación co piano, así como co resto dos instrumentos, de ser o caso. 10)Ser quen de interpretar o repertorio de memoria, con soltura e seguridade na presenza escénica, amosando profesionalidade no escenario.	Todas	80%

6. AVALIACIÓN (SEMI PRESENCIAL)

A avaliación, ao igual que na ensinanza presencial, será xusta e obxectiva, utilizando ferramentas de avaliación adaptadas as diferentes circunstancias ou escenarios que poidan darse; así pois, empregaranse os medios telemáticos necesarios, a través da aula virtual, e incluso, de ser preciso, cambiando as audicións por gravacións enviadas polo alumnado, ou mediante utilización en directo a través de plataformas virtuais; todo isto, adaptado ás circunstancias particulares de cada alumno/a e aos medios do que dispón

O número máximo de convocatorias para a superación do TFE é de dúas.

Cada unha das probas de cada convocatoria poderá realizarse no mesmo día ou en dous días correlativos segundo as necesidades do alumno/a.

Dentro de cada convocatoria, o alumno deberá superar as dúas probas (a do Concerto, e a da Presentación do traballo escrito e debate).

Respecto das datas de realización do TFE, tanto para a convocatoria ordinaria como para a extraordinaria, consultar o protocolo establecido a tal fin polo centro educativo. Asemade, consultar as condicións de presentación do traballo académico, e prazo, no recollido no protocolo a tal fin.

FERRAMENTAS DE AVALIACIÓN	CRITERIOS DE AVALIACIÓN	COMPETENCIAS AVALIADAS	PONDERACIÓN
Traballo académico, realizado de xeito presencial ou mediante medios telemáticos, en directo.	1)Aportar orixinalidade na elección do tema a desenvolver. 2)Organizar correctamente a información necesaria. 3)Levar a cabo unha presentación correcta e coherente da proposta realizada. 4)Presentar una redacción que deixe amosar a claridade de ideas aí como a organización da información utilizada, o coidado nos datos aportados. 5)Amosar coñecementos suficientes relacionados coa materia. 6)Empregar correctamente a lingua estranxeira. 7)Saber utilizar e aportar fluidez na presentación mediante a utilización das TIC 8)Presentar os datos bibliográficos e notas a pe de páxina que se precisen correctamente. 9)Demostrar control de comunicación e ordenación dos contidos e tempos empregados para as diferentes partes de que conste a exposición. 10)Amosar dominio dos contidos e fluidez verbal durante a rolda de preguntas e/ou posible debate.	Todas	20%
Interpretación pública dun concerto, realizado de xeito presencial ou mediante o envío de gravación (ver explicación no apartado de contidos)	1)Amosar orixinalidade e coherencia na elección do repertorio do programa, así como adecuación ás súas características vocais e interpretativas. 2)Demostrar dominio da técnica, cunha correcta emisión e control da voz na interpretación do repertorio. 3)Ser quen de cantar cunha correcta afinación, co preciso control do aire na interpretación do repertorio. 4)Amosar calidade e homoxeneidade da voz 5)Utilizar a pronunciación correcta do texto, a través dunha axeitada articulación, e amosar unha ampla comprensión dos textos das diferentes obras a interpretar. 6)Respectar ás convencións interpretativas de cada estilo, aplicando os coñecementos estilísticos e estéticos traballados ao longo dos seus estudos, amosando versatilidade da voz con control correcto do vibrato, proxección do son, e respectando os elementos de ornamentación. 7)Cantar con equilibrio nos fraseos e dominio nas dinámicas. 8)Cantar con control do tempo nas obras, así como realización de correctas variacións agónicas durante todas as interpretacións. 9)Amosar un equilibrio na dinámica en relación co piano, así como co resto dos instrumentos, de ser o caso. 10)Ser quen de interpretar o repertorio de memoria, con soltura e seguridade na presenza escénica,	Todas	80%

amosando profesionalidade no escenario.

6. AVALIACIÓN (NON PRESENCIAL)

A avaliación, ao igual que na ensinanza presencial, será xusta e obxectiva, utilizando ferramentas de avaliación adaptadas ás clases non presenciais, mediante telemáticos, Aula virtual, e gravacións e/ou traballos enviados polo alumnado; todo isto, adaptado ás circunstancias particulares de cada alumno/a e aos medios do que dispón.

O número máximo de convocatorias para a superación do TFE é de dúas.

Cada unha das probas de cada convocatoria poderá realizarse no mesmo día ou en dous días correlativos segundo as necesidades do alumno/a.

Dentro de cada convocatoria, o alumno deberá superar as dúas probas (a do Concerto, e a da Presentación do traballo escrito e debate).

Respecto das datas de realización do TFE, tanto para a convocatoria ordinaria como para a extraordinaria, consultar o protocolo establecido a tal fin polo centro educativo. Asemade, consultar as condicións de presentación do traballo académico, e prazo, no recollido no protocolo a tal fin.

FERRAMENTAS DE AVALIACIÓN	CRITERIOS DE AVALIACIÓN	COMPETENCIAS AVALIADAS	PONDERACIÓN
Traballo académico, presentado a través de medios telemáticos, en directo.	1)Aportar orixinalidade na elección do tema a desenvolver. 2)Organizar correctamente a información necesaria. 3)Levar a cabo unha presentación correcta e coherente da proposta realizada. 4)Presentar una redacción que deixe amosar a claridade de ideas aí como a organización da información utilizada, o coidado nos datos aportados. 5)Amosar coñecementos suficientes relacionados coa materia. 6)Empregar correctamente a lingua estranxeira. 7)Saber utilizar e aportar fluidez na presentación mediante a utilización das TIC 8)Presentar os datos bibliográficas e notas a pe de páxina que se precisen correctamente. 9)Demostrar control de comunicación e ordenación dos contidos e tempos empregados para as diferentes partes de que conste a exposición. 10)Amosar dominio dos contidos e fluidez verbal durante a rolda de preguntas e/ou posible debate.	Todas	20%
Gravación do programa de concerto e posterior envío (ver detalles do seu desenvolvemento no apartado de contidos)	1)Amosar orixinalidade e coherencia na elección do repertorio do programa, así como adecuación ás súas características vocais e interpretativas. 2)Demostrar dominio da técnica, cunha correcta emisión e control da voz na interpretación do repertorio. 3)Ser quen de cantar cunha correcta afinación, co preciso control do aire na interpretación do repertorio. 4)Amosar calidade e homoxeneidade da voz 5)Utilizar a pronunciación correcta do texto, a través dunha axeitada articulación, e amosar unha ampla comprensión dos textos das diferentes obras a interpretar. 6)Respectar ás convencións interpretativas de cada estilo, aplicando os coñecementos estilísticos e estéticos traballados ao longo dos seus estudos, amosando versatilidade da voz con control correcto do vibrato, proxección do son, e respectando os elementos de ornamentación. 7)Cantar con equilibrio nos fraseos e dominio nas dinámicas. 8)Cantar con control do tempo nas obras, así como realización de correctas variacións agónicas durante todas as interpretacións. 9)Amosar un equilibrio na dinámica en relación co piano, así como co resto dos instrumentos, de ser o caso. 10)Ser quen de interpretar o repertorio de memoria,	Todas	80%

	con soltura e seguridade na presenza escénica, amosando profesionalidade no escenario.		
Traballo relacionado co concerto	1) Amosar orixinalidade e coherencia na elección do repertorio do programa, así como adecuación ás súas características vocais e interpretativas. 2) Coñecer e utilizar adecuadamente as características dos diferentes idiomas que integren o concerto, na tradución dos mesmos 3) Respetar ás convencións interpretativas de cada estilo, aplicando os coñecementos estilísticos e estéticos traballados ao longo dos seus estudos, e saber aplicalas durante o análise das diferentes obras presentadas. 4) Amosar coñecementos suficientes con respecto ao repertorio adecuado ás súas características vocais. 5) Ter dominio nas súas xustificacións respecto dos diferentes apartados dos temas, así como nas diferentes cuestións que o tribunal poida plantexar.	Todas	80%

7. ALUMNADO CON NECESIDADES EDUCATIVAS ESPECIAIS

DESCRIPCIÓN	CRITERIOS E PAUTAS
*	*
No presente curso académico non hai alumnado da especialidade que precise pautas por necesidades educativas especiais.	

8. BIBLIOGRAFÍA, MATERIAIS E DOCUMENTOS

Allió, Miriam: *Los espacios de la voz*. Edit. Clivis
 Allió: *Reflexiones sobre la voz*. Edit. Casa Beethoven
 Bustos, Inés: *La voz*. Edit. Paidotribo
 Carrillo Guzmán, M. : *Introducción a la dramaturgia musical*. Editum (ediciones de la Universidad de Murcia)
 Concone: *15 vocalizzi*. Edit. Ricordi
 De Mena, Ana: *Educación de la voz. Principios fundamentales de ortofonía*. Edit. Aljibe
 De Pedro, e Sánchez.: *Manual práctico de ornamentación barroca*. Edit. Real Musical
 Eco, Umberto: *Cómo se hace una tesis: técnicas y procedimientos de estudio, investigación y escritura*. Gedisa. 2002.
 Falcón, L. : *La ópera, voz, emoción y personaje*. Alianza Música
 Ferrer: *Teoría y práctica del canto, El camino de una voz*. Edit. Herder
 García, M. : *Tratado completo del arte del canto*. Ed. Reichenberegger
 Graetzer, G.: *Los adornos en las obras de J.S.Bach*. Edit. Ricordi
 Harmoncourt, N.: *La música como discurso sonoro*. Acanalado, Barcelona 2006
 Jackson Menaldi, Cristina: *La voz normal*. Edit. Médica hispanoamericana
 Jacobs, A. e Sadie, S.: *El libro de la ópera*. Edit. Rialp
 Lawson, C.- Stowell, R.: *La interpretación histórica de la música*. Alianza Música
 Lehmann, Lilli: *How to sing*. Edit. Dover

Mansion: *Estudio del canto*. Edit. Ricordi americana

Mantel, Gerhard: *Interpretación. Del texto al sonido*. Edit. Alianza Música.

Perelló-Caballé: *Canto-Dicción*. Edit. Científico-médica.

Quiñones, Carmen: *Programa para la prevención y el cuidado de la voz*. Edit. Praxis

Regidor, Ramón: *La clasificación de la voz*. Real Musical

Regidor, Ramón: *Temas del canto. El aparato de fonación*. Real Musical. Madrid, 1975

Ricci: *Variazioni-cadenze tradizioni*. Edit. Ricordi

Ristad: *La música en la mente*. Edit. Cuatro vientos

Sopeña Ibáñez, F. : *El nacionalismo y el Lied*. Ed: Real Musical

Starobinsk.: *Las hechiceras, poder y seducción en la ópera*. Akal Música

Tunbridge, L.: El ciclo de canciones

Turina: *Vocalizaciones*. Edit. Unión musical española

- Enlaces de interés:

www.abrsm.org/musicinwords

http://biblioteca.itson.mx/dac/sl/descargas/formato_apa.pdf

http://www.iberori.org/doctos/manual_chicago.pdf

http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

http://www.ull.es/view/institucional/bbtk/Partes_de_un_trabajo/es